

ŠARAC DR NEDIM:

Promjena naziva i podjela na banovine jugoslovenske monarhije 1929. godine

U obilju legislativnih akata izdatih nakon 6. januara 1929. godine, čija je glavna intencija bila učvršćenje i sankcionisanje autokratije, Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja zauzima posebno mjesto, jer je pravno-političkim inovacijama i konsekvencama prevazilazio standardne normativne dekrete i davao obilježje cjelokupnoj jugoslovenskoj monarhodiktaturi, poglavito jednoj od njenih glavnih faza. Sami tvorci ovog dokumenta pridavali su mu izuzetnu važnost, tretirajući ga kao oživotvorenje svog osnovnog programa jugoslovenske unitarizacije, koji je inaugurisan šestojanuarskim Manifestom kralja Aleksandra.

Prvih dana poslije uspostavljanja novog režima kružile su poluzvanične vijesti da se planira skoro sprovođenje reforme kojom će se ustanoviti četiri, šest, dvanest ili petnaest teritorijalno-upravnih jedinica u državi.¹⁾ Iako je uži krug najviših funkcionera u tajnosti pripremao —

¹⁾ Jugoslavenski list — Sarajevo, br. 10 od 12. I 1929: »Nova podjela zemlje na oblasti«; Glas Slobode — Sarajevo, br. 3 od 18. I 1929: »Nova podjela države na oblasti«; Narodna sloboda — Mostar, br. 4 od 24. I 1929: »Raspodjela zemlje na oblasti«.

Urednik pariskog lista Le Matin Ž. Šoerven je poslije intervjuisanja kralja Aleksandra 18. I 1929. pisao: »Kralj veruje da ovaj provizorni režim neće dugo trajati i da će on posle toga moći da sazove Konstituantu. Ova će Kraljevinu podeliti u čitav niz provincija«. — Politika — Beograd, br. 7442 od 19. I 1929. Jugoslovenski poslanik u Berlinu Ž. Balugdžić je u njemačkom Ministarstvu spoljnih poslova neposredno nakon šestojanuarskog državnog udara govorio da će se izvršiti decentralizacija Kraljevine SHS koja će imati četiri jedinice. — Njemačka građa (dalje Nj. G.) — Zbornik građe u rukopisu, odabrao i pripremio dr Ž. Avramovski, No 29: Obavještenje Ministarstva spoljnih poslova u Berlinu njemačkom poslaniku u Beogradu od 9. I 1929.

izgleda ne bez nesuglasica o izvjesnim pojedinostima — izmjenu dotadašnje administrativne strukture po oblastima, potkraj ljeta 1929. godine dio javnosti je saznao da neposredno predstoji nova krupnija politička odluka.²⁾ Siton Watson i Nikola Stojanović pišu da su se pouzdaniji nagovještaji u tom pogledu javili u avgustu, odnosno očekivali u septembru 1929. godine.³⁾ Malo se zna o samom procesu izrade Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja, ali pada u oči da njegova temeljna ideja odgovara principima koje je kralj Aleksandar pominjao francuskim državicima u Parizu polovinom novembra 1928. godine.⁴⁾ Prema memoarskim zapisima Ivana Meštrovića ministar dr Milan Srškić je imao vidan udio u koncipiranju i formulisanju ovog Zakona, a napose s antimuslimanskim pobudama doprinio je rasparčavanju Bosne i Hercegovine (BiH) u više novih upravnih provincija.⁵⁾ Iz saopštenja agencije Avala proizlazi da je vlada 3. oktobra 1929. godine na jednoj popodnevnoj sjednici po kratkom postupku prihvatila, zapravo primila na znanje rešenje premijera o donošenju tog pravno-političkog akta, koji je odmah dobio kraljevu sankciju i već sutradan promulgacijom postao pravosnažan.⁶⁾ U službenim javnim informacijama upadljivo je isticana presudna uloga predsjednika vlade, generala Petra Živkovića u kreiranju Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja.⁷⁾

Njemački konzul u Sarajevu je izvještavao da »zabrinutost nesrpskog bosanskog stanovništva« izazivaju vijesti o novoj administrativnoj podjeli države, od kojih jedna varijanta — vezana za ime ministra dr M. Srškića — predviđa pripajanje okruga Bihać Hrvatskoj, tuzlanskog okruga Srbiji, a Hercegovine južnoj Dalmaciji i Crnoj Gori. — Nj. G. No 36: Izvještaj njemačkog konzula u Sarajevu Ministarstvu spoljnjih poslova u Berlinu od 18. I 1929.

²⁾ K. Pavlović tvrdi da je bilo sporova i prilikom određivanja sjedišta izvjesnih banovina. Tako je P. Živković predlagao da Dubrovnik bude centar Zetske banovine, a izbor je konačno pao na Cetinje insistiranjem dr V. Marinkovića. — Pavlović St. Kosta: Vojislav Marinković i njegovo doba (1876—1935), knj. II, London 1956, Copyright by the Author, str. 51.

Ove rasprave su mogle biti vođene poslije 10. VI 1929, jer se dr V. Marinković tada vratio u zemlju nakon višemjesečnog liječenja u Švajcarskoj. — Jugoslovenski list, br. 136 od 11. VI 1929: »Povratak dr Voje Marinkovića«.

³⁾ Arhiv SRBiH (dalje ABH), Kraljevska banska uprava Drinske banovine (dalje DB) Pov. DZ br. 552/1930: Prevod članka Sitona Watsona u listu The Times od 14. XII 1929; Stojanović dr Nikola: Naša politika, Beograd 1935, izd. Geca Konca, d. str. 33.

⁴⁾ Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti — Zagreb (dalje AJAZU), Ostavština dr A. Trumbića, fasc. br. 60/1; izvještaj A. Trumbića iz Pariza od 17. XI 1929; Krizman dr Bogdan: Trumbićeva misija u inozemstvu uoči proglašenja šestojanuarke diktature (oktobar-decembar 1928), Historijski pregled — Zagreb, br. 3/1962, tr. 190; Stojkov dr Todor: Opozicija u vreme šestojanuarke diktature 1929—1935, Beograd 1969, izd. Prosveta, str. 79.

⁵⁾ Meštrović Ivan: Uspomene na političke ljude i događaje, Buenos Aires 1961, izd. Knjižnica Hrvatske revije, str. 242.

⁶⁾ Jugoslavenski list, br. 233 od 4. X 1929. i br. 234 od 5. X 1929: »Kraljevina Jugoslavija«; Politika, br. 7694 od 4. X 1929: »Kraljevina Jugoslavija«; Službene novine Kraljevine SHS — Beograd, br. 232 od 4. X 1929.

⁷⁾ Prva i posljednja rečenica saopštenja jugoslovenske agencije Avala od 3. X 1929. glasi: »Na današnjoj sjednici Ministarskog savjeta, koja je održana u pola 6 popodne predsjednik Ministarskog savjeta general Živković upoznao je Ministarski savjet sa odlukom da donese Zakon o nazivu i podeli Kraljevine

Prvim članom tog Zakona dotadašnji naziv države Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je preinačen u Kraljevina Jugoslavija da bi se podvukla i simbolizirala nacionalna i upravna integralnost jugoslovenske zajednice.⁸⁾ Uz brojne prigodne napise u domaćoj i stranoj štampi i izjave dr S. Popovića, dr P. Grisogona, dr A. Kramera, dr I. Tartalje, V. Grdića, J. Dučića i drugih uglednih pojedinaca, u kojima se reforma od 3. oktobra pozitivno cijenila kao dostignuće trajne i definitivne jugoslovenske homogenizacije, treba pomenuti da su uslovno novi naziv države smatrali korisnom tekovinom dr M. Gavrilović, V. Vilder i još neki iz redova opozicije.⁹⁾ U duhu službene doktrine mononacionalizma, koja je praktično postajala »jedna forma političkog militarizma«,¹⁰⁾ trećeoctobarskim dekretom je bila zabranjena upotreba »plemenskih« zastava, a ministru unutrašnjih dela je dato pravo da izvrši raspuštanje »onih društava i ustanova čije je plemensko obeležje ili ime, cilj ili rad u suprotnosti sa državnim i narodnim jedinstvom«.¹¹⁾

na upravna područja... Ministarski savjet prihvatio je ideju predsjednika vlade (sve podvukao Š. N.) sa odobravanjem. Danas je Nj. Vel. Kralj potpisao Zakon koji će biti sutra u jutro objavljen u »Službenim novinama«. — Jugoslavenski list, br. 233 od 4. X 1929: »Proglašena Kraljevina Jugoslavije«.

⁸⁾ Ta odredba i pledoaje P. Živkovića na sjednici vlade 3. X 1929. uoči proglašenja Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja uvršteni su u Antologiju jugoslovenske misli i narodnog jedinstva. — Novak dr Viktor: Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva (1390—1930), Beograd 1930, str. 888 i 890.

⁹⁾ Jugoslavenski list, br. 235 od 6. X 1929: »Rumunska štampa o aktu od 3. oktobra« i »Bivši ministri o Kraljevini Jugoslaviji«, br. 238 od 10. X 1929: »Odobranje inozemstva Kralju Aleksandru«, br. 239 od 11. X 1929: »Herriotov list o značaju 3. oktobra«; Politika, br. 7696 od 6. X 1929: »Odjek u našoj i stranoj štampi«, br. 7698 od 8. X 1929: »G. dr Iva Tartalja o proglašenju Jugoslavije«, br. 7712 od 22. X 1929: »Živela Jugoslavija!«, br. 7719 od 30. X 1929: »Reč Jugoslavije«; Arhiv Jugoslavije — Beograd (dalje AJ), Jovan Jovanović — Pižon, 80—32—301: Elaborat dr M. Gavrilovića; Vilder Večeslav: Bika za rogove (Gdje je izvor spora srpsko-hrvatskog? Gdje je rješenje?), London 1957, izd. Demos, str. 161. ve

¹⁰⁾ Ekmečić dr Milorad: Osnove građanske diktature u Evropi između dva svjetska rata, Sarajevo 1967, izd. Zavod za izdavanje udžbenika, str. 23.

¹¹⁾ Narodno jedinstvo — Sarajevo, br. 123 od 10. X 1929.

Ponegdje uz ceremonijal odmah je obavljeno uklanjanje srpskih, hrvatskih i ostalih »plemenskih« zastava. — Jugoslavenski list, br. 236 od 8. X 1929: »Opraštanje sa plemenskim zastavama«.

P. Živković je 14. XI 1929. uputio banovima instrukcije o priređivanju proslava 1. decembra i 17. decembra, uz napomenu da treba striktno poštovati zabranu isticanja »plemenskih amblema«. — ABH, DB, Pov. DZ br. 117/1929.

Na svečan način kralj je 6. IX 1930. povodom rođendana prestolonasljednika Petra, u Beogradu predao vojnim jedinicama nove zastave. — Narodno jedinstvo — ilustrirani zvanični almanah — kalendar Drinske Banovine za prostu 1931. godinu, Sarajevo 1930, izd. Kraljevska banska uprava Drinske banovine, str. 21—22.

Na osnovu pomenutog člana 28. Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja ponovo je provedena revizija dozvola za rad i preregistracija svih udruženja. — Vidi: Arhiv Bosanske krajine — Banjaluka (dalje ABK), Okružni inspektor Vrbaske banovine — Bihać, Pov. br. 178/1930: Izvještaj Razdjela državne policijske straže u Bihaću Okružnom inspektoratu Vrbaske banovine u Bihaću od 7. III 1930.

Poslije 3. X 1929. u nazive mnogih društava unijet je atribut »jugoslovensko«. — Jugoslavenski list br. 236 od 8. X 1929: »Jugoslovenstvo prodire«.

Nova upravno-teritorijalna struktura — formalno slična nekim ranijim koncepcijama o regijama jugoslovenskog prostora — sastojala se od devet banovina koje su, poput francuskih departmana, nazvane po glavnim rijekama: Dravska, Savska, Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Zetska i Vardarska. Jedini izuzetak u tom pogledu bila je Primorska banovina.¹²⁾ Posebnu desetu jedinicu je sačinjavao glavni grad države Beograd sa Zemunom i Pančevom. U izlaganju P. Živkovića na sjednici vlade 3. oktobra i u objavljenom izvještaju o radu ministarstva unutrašnjih dela tokom 1929. godine bilo je rečeno: »Pri određivanju granica pojedinih banovina vodilo se je prvenstveno računa o tome da te granice budu prirodne.«¹³⁾ Ova tvrdnja je ostala nepotkrijepljena i neuvjerljiva. Očigledno je, međutim, da su se izvršenom podjelom, gdje god je to bilo moguće, razbijale istorijske teritorijalne cjeline, a mnogi su odmah i kasnije uočili namjeru zakonodavca da u pretežnom dijelu banovina osigura većinu stanovništva koje je po službenim kriterijima pripadalo srpskom segmentu »jugoslovenske nacije.«¹⁴⁾ Bosna i Hercegovina je bila isparcelisana u četiri jedinice. Hercegovina, odnosno bivša mostarska oblast je presječena granicom Primorske i Zetske banovine, uglavnom duž korita rijeke Neretve.¹⁵⁾ U Primorsku banovinu je uključen i znatan dio travničke oblasti (Travnik, Bugojno, Livno).¹⁶⁾ Većina područja sarajevske i tuzlanske oblasti, neki predjeli travničke oblasti, zapadna Srbija i krajevi u Sremu oko Vukovara grupisani su u Drinsku banovinu sa sjedištem u Sarajevu.¹⁷⁾ Vrbasku banovinu, za čiji centar je određena Banjaluka, sačinjavao je prostor vrbaske i bihačke oblasti

¹²⁾ Narodno jedinstvo, br. 123 od 10. X 1929.

¹³⁾ Politika, br. 7694 od 4. X 1929: »Kraljevina Jugoslavija«; Narodno jedinstvo, ilustrovani zvanični almanah — kalendar Drinske banovine za budžetsku 1930/31. godinu, Sarajevo 1930. izd. Kraljevska banska uprava Drinske banovine, str. 52.

¹⁴⁾ Internationale Presse — Korrespondenz — Berlin (dalje Inprekor), No 95 od 1929, S. 2281—2282, No 98 od 1929, S. 2344; Proleter, br. 6. od 1. XII 1929: »Proklamovanje Jugoslavije«; ABH, DB, Pov. DZ br. 552/1930: Prevod članka S. Watsona u listu The Times od 14. XI 1929; Trumbić dr Ante: Elaborat o hrvatskom pitanju, Kritika — Zagreb, br. 18/1971, str. 409; Pribičević Svetozar. Diktatura kralja Aleksandra, Beograd 1953, izd. Prosveta, str. 131; Maček Vladko: In the Struggle for Freedom, New York 1957, izd. Robert Speller and Sons, str. 128—129; Pavelić Ante — Smith: Dr Ante Trumbić — Problemi hrvatsko-srpskih odnosa, München 1959, izd. Knjižnica Hrvatske revije, str. 300; Stojadinović dr. Milan: Ni rat, ni pakt — Jugoslavija između dva rata, Buenos Aires 1963, izd. El Economista, Buenos Aires, Argentina, str. 298.

Početak 1932., godine u vodećim krugovima zagrebačkog krila građanske opozicije kružile su vijesti da je u sklopu planova o reformama kojima je bio cilj da omogući sporazum sa Seljačko-demokratskom koalicijom (dalje SDK), napose sa Hrvatskom seljačkom strankom (dalje HSS), kralj namjeravao uspostaviti četiri upravno-administrativne jedinice (Slovenija, Hrvatska, Srbija i Bosna i Hercegovina) umjesto dotadašnjih devet banovina, jer podjela države uvedena 3. X 1929, »ne zadovoljava i odviše je napadno vieštačka na korist srpstva.« — Boban dr Ljubo: Maček i politika Hrvatske seljačke stranke, knj. I, Zagreb 1974, izd. Liber, str. 74.

¹⁵⁾ Narodna sloboda, br. 40 od 12. X 1929: »Hercegovina prema novoj podjeli zemlje«; Almanah Kraljevine Jugoslavije, sv. IV (1929—1931), drugo izdanje, sastavio V. Manakin, Zagreb 1932, str. 416. i 479.

¹⁶⁾ Almanah Kraljevine Jugoslavije, sv. IV, str. 416.

¹⁷⁾ Isto, str. 439.

sa isječima travničke i tuzlanske oblasti, te uskim pojasom preko rijeke Une oko Dvora.¹⁸⁾ Od ukupno 2.323.555 stanovnika BiH, u granicama Vrbaske banovine bilo je 1.010.803, Drinske 850.934, Primorske 322.364, a Zetske 139.454 lica.¹⁹⁾ Razmještaj bosanskohercegovačkih industrijskih kapaciteta je izgledao ovako: u Drinskoj banovini 320, u Vrbaskoj 191, u Primorskoj 69 i u Zetskoj 19 preduzeća.²⁰⁾ Ovakav postupak je izazvao kritiku iz različitih aspekata. Dok su prvaci Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i Siron Watson — razumije se bez ikakve međusobne koordinacije — govorili o smišljenom cijepanju BiH,²¹⁾ dotle je dr V. Čorović poslije nekoliko godina najviše prigovarao rješenjima koja su bosanskohercegovačke krajeve pripojila Primorskoj banovini.²²⁾ U prilog stanovištu da je u pozadini rasporeda banovinskih prostora stajala velikonacionalna politika govore memoarske bilješke Svetislava Milosavljevića. Njega je, naime, poslije imenovanja za bana Vrbaske banovine 12. oktobra primio kralj i davao mu upute, kojima je provijavala specijalna zainteresovanost za prorožimsko angažovanje srpskog elementa na tom području.²³⁾

¹⁸⁾ Isto, str. 395; Službeni list Vrbaske banovine — Banjaluka, br. 1. od 15. XII 1929.

¹⁹⁾ Pejanović Đorđe: Stanovništvo, školstvo i pismenost u krajevima bivše Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1939, izd. Društvo Prosveta, str. 2.

²⁰⁾ Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu, Izvještaj o privrednim prilikama i radu Komore u godini 1929, Sarajevo 1930, str. 12 — tabela.

²¹⁾ Inprekor, No 98 od 1929, S. 2344; Proleter, br. 6 od 1. XII 1929: »Proklamovanje Jugoslavije«.

S. Watson je 14. XII 1929. u listu The Times pisao: »Ali glavna nepodopština novog uređenja je podjela Bosne i Hercegovine među četiri banovine, — mjera koja je osuđena na propast iz čisto praktičnih razloga i mjera uperena protiv muslimanskog elementa koji je već i onako teško pogođen ekonomski, asimilacijom i od provoditelja pansrbizma smatran jeftinim plijenom«. — ABH, DB, Pov. DZ br. 552/1930.

Znatno prije formiranja banovina, kada su se pronosili glasovi o pripremanju nove administrativno-upravne organizacije, list Franjevački vijesnik, br. 3 od 1. III 1929, objavio je članak (autorstvo je pripisivano franjevačkom provincijalu fra J. Markušiću) u kome se naglašava individualitet i aktivna uloga BiH. »Arbitraža Kraljeva — kaže pisac — nad zavađenim strankama i rastrovanim parlamentarnim životom, kako se ima ocijeniti novo stanje u državi od 6. januara o. g., danihela je sobom i tu prednost da među drugim oblastima i centralna oblast Kraljevine, Bosna i Hercegovina, dadne svoje neposredno i originalno mišljenje za uređenje i smirenje države... Bosna i Hercegovina ne samo da imaju neospornih zasluga za stvaranje ove države, čime se mi ponosimo, nego su i centralna oblast, koja kao željezni prijenosnik drže k sebi obruče drave. A k tome ima i svoje tradicije, usljed koje će i znati da govori, kako treba i šta treba... Bosna i Hercegovina ni u kojem slučaju ne bi mogle doći u dobrovoljne priloge, koji se sa zahvalnošću primaju. To bi se vidjelo, da i nije bilo Kraljeve historičke arbitraže«. Ovaj napis je u cjelini prenio Jugoslavenski list, br. 52 od 2. III 1929. pod izvornim naslovom »Kraljeva arbitraža«.

²²⁾ Čorović dr Vladimir: Političke prilike u Bosni i Hercegovini, Beograd 1939, izd. Politika a. d. str. 70.

²³⁾ Milosavljević T. Svetislav: Upravljanje Vrbaskom banovinom (rukopis memoara deponovan u Arhivu Bosanske krajine — Banjaluka, sign. 4a—R.), knj. II, str. 4/1 dio.

Kao što je banovinski sistem trebalo da asocira na supstituciju federalizma,²⁴⁾ tako se i prilikom uvođenja zvanja bana računalo na tradicije koje su bile više zastupljene u zapadnim nego u istočnim dijelovima zemlje.²⁵⁾ Po Zakonu od 3. oktobra 1929. godine bana je postavljao kralj s tim da delegirana ovlaštenja vrši »pod vrhovnim nadzorom i po uputstvima resornih Ministara« u svojstvu »predstavnik Kraljevske vlade u banovini«.²⁶⁾ Ipak, s obzirom na predviđene nadležnosti ovog funkcionera, koji je bio značajna transmisija u vertikalno povezanom državnom aparatu, stvarao se utisak da je uspostavljanjem banovina napušteno centralističko uređenje.²⁷⁾ Pošto je režim policijskoj službi pridavao primaran značaj, banovima su isključivo za poslove unutrašnje bezbjednosti dodijeljeni pomoćni organi — okružni inspektori čiji se djelokrug protezao na određenu grupu srezova.²⁸⁾ U Mostaru, Bihaću, Jajcu i Tuzli su bila sjedišta okružnih inspektorata na teritoriji BiH.²⁹⁾ Zakon od 3. oktobra je i formalno dokinuo ostatke faktički već ugašenih institucija lokalne samouprave.³⁰⁾ Naknadno, 7. novembra 1929. godine u okviru preciznije razrade propisa o banskoj upravi ustanovljeno je savjetodavno tijelo — bansko vijeće sastavljeno od 20, 25, odnosno 30 imenovanih lica čija je prava i način rada fiksirao ministar unutrašnjih dela.³¹⁾ P. Živković je početkom jula sljedeće godine donio Pravilnik kojim su banskom vijeću date vrlo skučene konsultativne kom-

²⁴⁾ Pavelić Ante - Smith: Cit. djelo, str. 300—301; Ekmečić dr Milorad: Cit. djelo, str.24.

²⁵⁾ Politika, br. 7695 od 5. X 1929: »Ime i značaj bana u našoj prošlosti«; Jugoslavenski list, br. 240 od 12. X 1929: »Bansko dostojanstvo u Bosni«.

²⁶⁾ Narodno jedinstvo, br. 123 od 10. X 1929.

²⁷⁾ Tako su shvatili i tumačili smisao trećeoktobarskih mjera načelnik sarajevske opštine A. Mutevlić, sreski načelnik u Čajniču, komentator sarajevskog dnevnika Jugoslavenski list, kao i dopisnici stranih novina Ere novelle (10. X 1929), Gazetta Ere (13. X 1929), Prager Presse (17. X 1929) i drugih. — ABH, Veliki župan Sarajevske oblasti (dalje VŽSO), Pov. br. 2542/1929: Izvještaj Uprave policije u Sarajevu od 5. X 1929. i izvještaj sreskog načelnika iz Čajniča od 8. X 1929; Jugoslavenski list, br. 234 od 5. X 1929: »Kroz Jugoslavensko boljim danima«, br. 239 od 11. X 1929: »Herriotov list o značaju 3. oktobra«; Državni sekretarijat inostranih poslova SFRJ — Beograd, arhiv (dalje DSIP), Centralni Presbiro, Pregled štampe strane i domaće, Beograd, br. 1 od 26. X 1929.

²⁸⁾ Narodna jedinstvo, br. 123 od 10. X 1929.

²⁹⁾ Narodna sloboda, br. 42 od 26. X 1929: »Sjedišta okružnih inspektorata u banovinama«; Jugoslavenski list, br. 253 od 27. X 1929: »Imenovani okružni inspektor«.

Delegacija iz Travnika je 20. X 1929. upućena u Beograd da P. Živkoviću preda memorandum u kome se traži da njihov grad bude određen za sjedište okružnog inspektora. Tom zahtjevu nije bilo udovoljeno. — Jugoslavenski list br. 248 od 22. X 1929: »Vijesti iz Travnika«. Slična molba je prethodno poslana sa jednog skupa u Mostaru. — Jugoslavenski list, br. 245, od 18. X 1929: »Mostar traži okružni inspektorat«.

Na bazi uredb P. Živkovića od 5. XI 1929. izvršena je reorganizacija policije. U pojedinim gradovima, među kojima su bili Bihać, Tuzla, Travnik i Mostar, obrazovana su predstojništva gradske policije. — Jugoslavenski list, br. 260 od 6. XI 1929: »Reorganizacija policije do 31. XII 1929«.

³⁰⁾ Narodno jedinstvo, br. 123 od 10. X 1929.

³¹⁾ Narodna jedinstvo, br. 136 od 9. XI 1929.

pentencije.³²⁾ Prije od ostalih, bansko vijeće Drinske banovine održalo je prvo zasjedanje od 10. do 18. novembra 1930. godine.³³⁾ Od devet banova koji su postavljeni kraljevim ukazom 9. oktobra 1929. godine, dvojica su bili generali (S. Milosavljević i K. Smiljanić), a Ž. Lazić dugogodišnji načelnik javne bezbjednosti u ministarstvu unutrašnjih dela.³⁴⁾ Mjesec dana kasnije, nakon što je u međuvremenu provedena likvidacija oblasnih organa uprave, oni su počeli preuzimati dužnost i konstituisati novu banovinsku administraciju.³⁵⁾

U stvaranju atmosfere slavlja povodom izdavanja trećeoktobarskih dekreta, kojoj su davale ton organizovane manifestacije u režiji predstavnika vlasti i pojedinih udruženja, učestvovala je i gotovo cjelokupna legalna štampa u državi.³⁶⁾ Politika, Pravda, Vreme i Trgovinski glasnik iz Beograda, Jutarnji list, Novosti, Obzor i Jugoslavenski Lloyd iz Zagreba, Jutro i Slavenec iz Ljubljane, Jugoslavenski list i Bosanska pošta iz Sarajeva, Delbačka iz Novog Sada i drugi listovi objavljivali su tih dana redakcijske članke, pozdravna pisma sa skupova, napise i izjave pojedinaca, saopštenja društava i probrane tekstove iz stranih publikacija u kojima se veličaju kraljeve političke intervencije u pos-

³²⁾ Fragmenti tog Pravilnika su glasili: »Bansko veće je savetodavni organ Bana... Članove banskog veća postavlja i smenjuje Ministar unutrašnjih poslova... Članovi banskog veća ne smiju se mešati niti uticati na rešavanje i donošenje odluka u poslovima upravnih vlasti, niti uopšte vršiti mo kakve intervencije kod vlasti. Svoje dužnosti člana banskog veća mogu vršiti samo u sednicama banskog veća i podnošenjem predloga i predstavi... Bansko veće sastaje se redovno jedanput godišnje na poziv Bana... Sednice u ovom sazivu mogu trajati najviše 15 dana... Ban rukovodi sednicama i radom banskog veća... Svaki član banskog veća može govoriti, ako dobije reč samo o predmetu koji je na dnevnom redu.« — Narodna jedinstvo, br. 66 od 9. VII 1930.

³³⁾ Narodno jedinstvo, ilustrirani zvanični almanah — kalendar Drinske banovine za prostu 1931. godinu, str. 74.

³⁴⁾ Politika, br. 7700 od 10. X 1929: »Novi banovi«; Naodna sloboda, br. 40 od 12. X 1929: »Postavljeni novi banovi«.

³⁵⁾ 10. XI 1929. zaključeno je paslovanje županije sarajevske oblasti i sve njene nadležnosti prenijete su na Bansku upravu Drinske banovine. — Narodno jedinstvo, br. 134 od 15. XI 1929.

Osam dana ranije u Sarajevo je došao novoimenovani pomoćnik bana Drinske banovine dr A. Hasanbegović, koji je vršio pripreme za ustrojstvo Banske uprave. Ban Drinske banovine V. Popović preuzeo je dužnost 11. XI 1929. — ABH, DB, Pov. br. 87/1929—1930: Izveštaj bana Drinske banovine P. Živkoviću od 29. XI 1929, Pov. br. 105/1929—1930: Izveštaj Banske uprave Drinske banovine P. Živkoviću od 3. XII 1929.

Ban Vrbaske banovine S. Milosavljević prispio je u Banjaluku 8. XI 1929. — Milosavljević T. Svetislav: Cit. rukopis, knj. II, str. 7/1 dio.

³⁶⁾ ABH, VŽSO, Pov. br. 2542/1929: Izveštaji sreskih načelnika iz Fojnice, Rogatice, Visokog, Višegrada i Čajniča, starješina sreskih ispostava iz Vareša i Goražda i Uprave policije u Sarajevu Velikom županu sarajevske oblasti od 5. X 1929, 6. X 1929, 7. X 1929, odnosno 8. X 1929; a Jugoslavenski list, br. 235 od 6. X 1929: »Sarajevo s oduševljenjem pozdravlja Kralja i Jugoslaviju« i »Pozdrav iz naroda«, br. 236 od 8. X 1929; »Pozdravi iz naroda«, br. 237 od 9. X 1929; »Pozdravi iz naroda«, br. 239 od 11. X 1929; »Radost u Kiseljaku«, br. 240 od 12. X 1929; »Travnik«, br. 242 od 15. X 1929; »Pošta iz Zenice«; Politika, br. 7692 od 6. X 1929: »Proglas Narodne Odbrane«, br. 7712 od 22. X 1929; »Živela Jugoslavija«.

ljednijh deset mjeseci.³⁷⁾ U intervjuima ministara dr V. Marinkovića i B. Jevtića pominjan je i povratak na parlamentarizam u dogledno vrijeme.³⁸⁾ Među mnogobrojnim ličnostima koje je impresionirala jugoslovenska poenta politike režima bilo je i nekoliko predstavnika pravoslavne, muslimanske i katoličke vjerske organizacije u BiH.³⁹⁾ Isti elementat je ulijevao optimizam i određenim krugovima u Čehoslovačkoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Austriji, Rumuniji i Poljskoj.⁴⁰⁾

Iz dokumenata se vidi da su bila dosta rasprostranjena i drugačija raspoloženja. Neposredno i najrezolutnije je reagovalo vodstvo KPJ sa stanovišta: »Nova podjela zemlje u suštini označava raspasavanje ugnjetenih naroda, njihovo još veće i bezočnije nacionalno tlačenje i eksploataciju.«⁴¹⁾ U oktobru 1929. godine obavještajna služba je signalizirala vladi da građanska opozicija tajno djeluje i o držanju njenog beogradskog ogranka dostavljala: »Podela zemlje na banovine tumači se kod srbijanskih političara (radikali i demokrati) kao želja Vlade da se pridobiju prečanski krajevi za današnje stanje.«⁴²⁾ Kasniji zapisi dr

³⁷⁾ DSIP, Centralni Presburo, Pregled štampe strane i domaće, Beograd, br. 1 od 26. X 1929; Jugoslavenski list, br. 240 od 12. X 1929; »Englezi o banovinama Jugoslavije« i »Zadovoljstvo činovnika s aktom od 3. oktobra«; Politika, br. 7695 od 5. X 1929; »Jugoslavija! — Utisak u Hrvatskoj« i »Izjava g. dr G. Andelinovića«, br. 7698 od 8. X 1929; »G. dr Ivo Tartoljo o proglašenju Jugoslavije«, br. 7712 od 12. X 1929; »G. Stion Gream u Jugoslaviji«; Jugoslavenski Lloyd — Zagreb, br. 230 od 5. X 1929; »Kraljevina Jugoslavija — jedan veliki datum u životu našeg naroda i države«.

Pored ostalih, u propagandne svrhe tada je u izdanju zagrebačkog konzorcija »THEMIS« štampana brošura »Kraljevina Jugoslavija i njena upravna podjela u banovine prosuđena po našim istaknutim ličnostima, domaćoj i stranoj štampi«. Tu je citirana i prigodna izjava istaknutog teoretičara jugoslovenskog nacionalnog unitarizma prof. dr V. Dvornikovića. Za njega politika sažeta u državnim aktima od 3. oktobra 1929. »kruniše« vjekovni proces ostvarivanja »integracionih težnja u istorijskom duhu same nacije«. — Navedena brošura, str. 25.

³⁸⁾ Jugoslavenski list, br. 268 od 15. XI 1929; »B. Jevtić o vraćanju na parlamentarizam« i »Dr Marinković o režimu u Jugoslaviji«.

³⁹⁾ ABH, VŽSO, Pov. br. 2542/1929: Izvještaji sreskih načelnika iz Fojnice i Visokog Velikom županu sarajevske oblasti od 5. X 1929, odnosno 8. X 1929; Jugoslavenski list, br. 239 od 11. X 1929; »Ries-ul-ulema o nazivu Kraljevine Jugoslavije«, br. 248 od 22. X 1929; »Rektor srp. pravoslavne bogoslovije o aktu 3. oktobra«.

⁴⁰⁾ DSIP, Centralni Presburo, Pregled štampe strane i domaće, Beograd, br. 1 od 26. X 1929. i br. 2 od 2. XI 1929; Politika, br. 7696 od 6. X 1929; »Odjek u našoj i stranoj štampi«; Jugoslavenski list, br. 235 od 6. X 1929; »Rumunjska štampa o aktu 3. oktobra«, br. 238 od 10. X 1929; »Odobrovanje inozemstva Kralju Aleksandru«.

Prema izvještaju jugoslovenskog poslanstva u Londonu, listovi Near Aest, Referee i New Statesman su pozitivno pisali o najnovijim mjerama u Jugoslaviji, dok su Observer, Irish Times i The Times i časopisi Spectator, Nation i Saturday Review bili suzdržljiviji, odnosno skeptičniji. — DSIP, Poslanstvo Kraljevine SHS (Jugoslavije) u Londonu, Pov. 1929, fasc. IV/III—5: Izvještaj Poslanstva Kraljevine Jugoslavije u Londonu Ministarstvu inostranih dela od 15. X 1929.

⁴¹⁾ Proleter, br. 6 od 1. XII 1929: »Proklamovanje Jugoslavije«. Isti tekst je prethodno štampan u časopisu Kominterne Internationale Presse — Korrespondenz, No 95 od 8. X 1929, S. 2281—2282.

⁴²⁾ DISP, Dvorske hartije, fasc. 21, bez bliže oznake: Izvještaj obavještajne službe iz 1929. (Vjerovatno početkom oktobra — Š. N.).

A. Trumbića, Sv. Pribićevića, dr M. Gavrilovića, V. Radulovića, dr V. Mačeka donekle i dr D. Jovanovića svjedoče da nastale promjene nisu bile prihvatljive ni prvacima Seljačko demokratske koalicije (SDK) i Saveza zemljoradnika.⁴³⁾ Nezadovoljstvo je vladalo i u vrhovima Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO).⁴⁴⁾ »Ne može se reći da Zakon ispunjava nade ma kojeg dijela naroda« — glasilo je rezime obimnije analize novih jugoslovenskih prilika u engleskom listu *The Times*, čijem se dopisniku ne može osporavati izvjestan uvid u realno stanje.⁴⁵⁾ To pogotovo vrijedi za S. Watsona, koji je dva mjeseca kasnije u istim novinama pisao: »Smanjenje 33 oblasti na banovine je korak naprijed, ali reforma koja čini nasilje nad duboko ukorijenjenim istorijskim osjećanjima, ne može se održati bez znatnih naknadnih rezivija... Pokušaj provođenja neželjenog nacionalnog jedinstva je kriminalan i u isto vrijeme beznadan.«⁴⁶⁾

Organi vlasti sa područja BiH su primjećivali da opšte povoljno političko raspoloženje remeti rezervisanost jednog dijela stanovništva. Srbi su se teško mirili sa eliminisanjem nacionalnih određenja u nazivu države i zabranom javne upotrebe srpskih zastava i amblema, a Hrvate, osobito Muslimane manje je zabrinjavala obavezna unitaristička nacionalna doktrina, nego podjela na banovine.⁴⁷⁾ Ovi posljednji su uviđali

⁴³⁾ Trumbić dr Ante: Elaborat o hrvatskom pitanju, str. 409; Pribićević Svetozar: Cit. djelo, str. 131; Boban Ljubo: Jedno pismo Sv. Pribićevića iz vremena šestojanuarskog režima, *Historijski zbornik* — Zagreb, sv. XVIII/1965, str. 212; AJ, Jovan Jovanović — Pižon, 80—32—303; Elaborat dr M. Gavrilovića od 1932, 80—52—506; Politička izjava V. Radulović i dr. »Kako mi gledamo na stvari?« od 1933; Maček Vladko: Cit. djelo, str. 128—129; Jovanović dr Dragoljub: Političke uspomene (rukopis memoara deponovan u Arhivu Jugoslavije — Beograd), knj. II, str. 167.

Za razliku od rasprostranjenih mišljenja (vidi bilješku 27) da je reformama od 3. X 1929. revidiran centralistički sistem državne organizacije i uprave, dr M. Gavrilović u naprijed pomenutom Elaboratu — zanemarujući formalno — pravna mjerila — konstatuje: »Banovine su, međutim, tako udešene da obezbede ne samo državno jedinstvo već jedan grubi i oštar centralizam«. — Cit. izvor.

⁴⁴⁾ ABH, VŽSO, Pov. br. 2542/1929: Izvještaj Uprave policije u Sarajevu Velikom županu sarajevske oblasti od 5. X 1929; DSIP, Dvorske hartije, fasc. 26: Elaborat nepoznatog autora kucan mašinom (28 stranica) vjerovatno početkom 1931.

⁴⁵⁾ DSIP, Dvorske hartije, fasc. 100, dosije »Presbiro 1929«, članak u londonskom listu *The Times* od 9. X 1929. pod naslovom: »Nove granice pokrajina«. Negativne komentare o trećeoktobarskim mjerama, osim glasila komunističkih partija, donijeli su i pojedini austrijski, belgijski i holandski listovi. — DSIP, Dvorske hartije, fasc. 100, dosije »Presbiro«, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Londonu, Pov. 1929, fasc. IV/III—5: Obavještenje poslanstva Kraljevine Jugoslavije u Roterdamu poslanstvu Kraljevine Jugoslavije u Londonu od 14. X 1929.

⁴⁶⁾ ABH, DB, Pov. DZ br. 552/1930: Članak S. Watsona u londonskom listu *The Times* od 14. XII 1929. pod naslovom »Jugoslovenska država — ekces centralizma«.

⁴⁷⁾ ABH, VŽSO, Pov. br. 2654/1929: Izvještaji Uprave policije u Sarajevu i sreskog načelnika iz Visokog Velikom županu sarajevske oblasti od 26. X 1929, odnosno 28. X 1929; DB, Pov. DZ br. 326/1929: Izvještaji sreskog načelnika iz Visokog od 22. XII 1929. i Uprave policije u Sarajevu od 6. I 1930. Banskoj upravi Drinske banovine.

da razgraničenjem novih teritorijalno-upravnih jedinica gube kompaktnost u bosanskohercegovačkim razmjerama i u svakoj banovini postaju brojčano još inferiorniji.⁴⁸⁾ Iz kasnijih službenih izvještaja se naslućivalo dalje iščezavanje povjerenja masa u šestojanuarski režim i izraziti je kretanje u društvu mimo intencija zvanične politike.⁴⁹⁾

Istorijski gledano, šestojanuarski režim je donošenjem i primenom Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja faktički postigao kulminaciju. On je na tom stepenu definisao fizionomiju i dosegao krajnju tačku svojih idejno-političkih mogućnosti. Odluka od 3. oktobra »predstavlja smisao Mojih težnji i cilj Mojih nastojanja« — rekao je na izmaku 1929. godine kralj Aleksandar.⁵⁰⁾ P. Živković je istovremeno potvrdio da je »istorijski pokret od 6. januara« (tada je prvi put u zvaničnom dokumentu upotrijebljen izraz »pokret«) proklamovanjem Kraljevine Jugoslavije i uspostavljanjem banovina ostvario »potpuno i sintetičko rešenje našega nacionalnog i državnog problema«.⁵¹⁾ U deklaraciji vlade od 4. jula 1930. godine se ponovo izričito kaže: »Državni i nacionalni program određen je u novom režimu sa dva istorijska čina Njegovog Veličanstva Kralja, koji su osnova državnog i nacionalnog života i razvoja Kraljevine Jugoslavije, i to: 1) Manifest od 6. januara 1929. god. 2) Zakon od 3. oktobra 1929. god.«⁵²⁾ I ovi dokumenti potkrepljuju gledište da su rezultati u 1929. godini bili maksimalni dometi, jer je 1930. godine nastupila vidna stagnacija.

Zvanično proglašeno »apsolutno načelo: jedan narod i jedno nacionalno osećanje«⁵³⁾ izlazilo je iz okvira date istorijske objektivnosti, pa se već zato i politika obilježena tim principom — bez obzira na neizrečene namjere njenih glavnih protagonista — lišavala realnog prostora i perspektive u jugoslovenskom nacionalnom pluralizmu. Ni drugi postulati šestojanuarskog režima nisu sačinjavali formulu za prikladnu organizaciju i unapređenje države i društva.

Tražeci izlaze, vlada se podijelila u nesaglasne struje.⁵⁴⁾ Đ. Šurmin je 1930. godine pisao dr M. Srškiću: »Osjeća se svuda nesigurnost, jer se izgubio onaj pravac koji je dne 6. januara 1929. god. bio posve jasno

⁴⁸⁾ ABH, DB, Pov. br. 295/1929—1930: Izvještaj Banske uprave Drinske banovine Ministarstvu unutrašnjih dela za 1929.

⁴⁹⁾ Historijski arhiv — Dubrovnik, Okružni inspektor Zetske banovine u Dubrovniku, Pov. br. 40/1929: Izvještaj starješine sreske ispostave iz Čapljine Okružnom inspektoratu Zetske banovine u Dubrovniku od 8. XII 1929, Pov. br. 123/1930: Izvještaj okružnog inspektora u Dubrovniku Bansknoj upravi Zetske banovine od 20. I 1930, Pov. br. 209/1930: Izvještaj Okružnog inspektora u Dubrovniku Bansknoj upravi Zetske banovine od 29. I 1930, Pov. br. 423/1930: Izvještaj sreskog načelnika iz Stoca Okružnom inspektoratu Zetske banovine u Dubrovniku od 5. XII 1929; ABK, Okružni inspektor Vrbanske banovine u Bihaću, Pov. br. 659/1930: Izvještaj Okružnog inspektora u Bihaću Bansknoj upravi Vrbanske banovine od 10. VIII 1930.

⁵⁰⁾ Almanah Kraljevine Jugoslavije, sv. IV (1929—1931), str. 163.

⁵¹⁾ Isto, str. 162.

⁵²⁾ Narodno jedinstvo, ilustrovani zvanični almanah — kalendar Drinske banovine za prostu 1931. godinu, str. 17.

⁵³⁾ Isto.

⁵⁴⁾ Stojkov dr Todor: Cit. djelo, str. 83—85. i 111.

izražen⁵⁵⁾ Živković i njegovi istomišljenici nisu bili u stanju da obuzdaju tendencije modificiranja postojećeg državno-političkog sistema.⁵⁶⁾ Zagovornici rehabilitacije izvjesnih građanskih sloboda iz vladinih krugova imali su podršku i iz inostranstva.⁵⁷⁾ Paralelno se javila i ideja o stvaranju režimske političke stranke.⁵⁸⁾ Proces transformacije jugoslovenske diktature, koji je donekle bio inspirisan primjerima i anticipacijama modernih građanskih autoritarnih sistema u savremenoj Evropi, neposredno je započeo 3. septembra 1931. godine oktroisanjem Ustava,⁵⁹⁾ da bi se nastavio formiranjem guvernamentalne partije⁶⁰⁾ i otpuštanjem P. Živkovića.⁶¹⁾

⁵⁵⁾ Boban Ljubo: Iz historije odnosa između VI. Mačeka i dvora u vrijeme šestojanuarskog režima (Odnosi do oktroisanog Ustava 3. IX 1931), Historijski zbornik — Zagreb, sv. XVIII/1965, str. 81.

⁵⁶⁾ Stojkov dr Todor: Cit. djelo, str. 84.

⁵⁷⁾ Isto, str. 84—85.

U razgovoru sa V. Stidom dr V. Marinković je potkraj 1930. najavljivao ublažavanje diktature. — AJAZU, Ostavština dr A. Trumbića, 1930, neregistravano: Bilješka A. Trumbića o razgovoru sa V. Mačekom 5. XI 1930.

U elaboratu nepoznatog autora koji je očigledno bio angažovan u šestojanuarskom režimu, početkom 1931. predlaže se obnova skupštinskog sistema. Ovaj dokument je sačuvan u ličnoj arhivi kralja Aleksandra, što znači da je bio i njemu poznat. — DSIP, Dvorske hartije, fasc. 26: Elaborat kucan mašinom na 28 stranica, bez potpisa i datuma. (Prema sadržaju teksta može su zaključiti da je nastao početkom 1931. — Š. N.).

⁵⁸⁾ Stojkov dr Todor: Cit. djelo, str. 133—134.

⁵⁹⁾ Pavlović St. Kosta: Cit. djelo, knj. II, str. 51. i 53; Maček Vladko: Cit. djelo, str. 136; Čulinović dr Ferdo: Jugoslavija između dva rata, knj. II, Zagreb 1961, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti str. 29—36; Stojkov dr Todor: Cit. djelo, str. 111—113.

⁶⁰⁾ Čulinović dr Ferdo: Cit. djelo, knj. II, str. 37—39; Stojkov dr Todor: Cit. djelo, str. 134.

⁶¹⁾ DSIP, Dvorske hartije, fasc. 26-a: Ostavka P. Živkovića na položaj predsjednika vlade podnijeta kralju 4. IV 1932; Stojkov dr Todor: Cit. str. 135—136.

S U M M A R Y

The Change of the Name and the Division into Ban's Dominions of the Yugoslav Monarchy 1929

by dr NEDIM ŠARAC

The law about the name and the division of the Kingdom into administrative territories, octroited on October 3rd 1929, occupies a special place in the abundant legislative activity after the re-establishing of the dictatorship on January 6th 1929. The common fundamental aim of all these acts was the codification of autocracy in the Yugoslav Monarchy and legalization of the corresponding politics. To sanctinize and symbolize national and administrative integrality of the Yugoslav community, the name the Kingdom of Serbs Croats and Slovenians was changed into the Kingdom of Yugoslavia, by the first article of the Third October Law. At the same time, historical regional entities, of which in 1918 the Kingdom of Serbs Croats and Slovenians was composed, were broken wherever it was possible, by the territory division of the state into nine ban's dominions.

The authorities of the ban's dominions were inserted into the governing-administrative systems which were organized on the principles of strict centralism and hierarchical subordination, with the full absence of democratic institutions.

The remaining associations and everything that showed multinational structure of the Yugoslav community, together with »tribal« flags was under the influence of that Law.

The immediate reactions to that act and the corresponding measures of the government had very different directions and tones. Communists, in the first place, and then civil opposition, and certain circles abroad—each from its standpoint—expressed their dissatisfaction. Functionaris in the government apparatus, proregime streams as well as some other supporters of ortodox Yugoslav unitarism, gave their public consent to the official politics.

The latter were joined by the politicians from abroad who brought into accord the realization of king Alexander's concept with some wider intersets of their own country or party.

Historically viewing, the Law about the name and the divison of Kingdom into administrative territories rounded the physiognomy of the 6th January regime, and at the same time its conceptual-political possibilities were brought to their furthest point.